

Osmanlılarda Hidroterapi Hakkında 19. Yüzyıla Ait Bazı Arşiv Belgeleri

Some Archive Documents About Hydrotherapy in Ottoman in Nineteenth Century

Elif GÜLTEKİN^a

^aTıp Tarihi ve Etik AD,
İstanbul Üniversitesi
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İstanbul

Geliş Tarihi/Received: 03.01.2016
Kabul Tarihi/Accepted: 04.03.2016

Yazışma Adresi/Correspondence:
Elif GÜLTEKİN
İstanbul Üniversitesi
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi,
Tıp Tarihi ve Etik AD, İstanbul,
TÜRKİYE/TURKEY
elifgultekin@yahoo.com

ÖZET Hidroterapi su ile tedavi demek olup; suyun sıcak veya soğuk uygulamalar şeklinde, sıvı, buz veya buhar formlarından birinde, sağlığı korumak veya hastalıkları tedavi etmek amacıyla vücudun dış kısmından kullanımınıdır. Suyun şifa verici özelliği antik dönemlerden beri tanınmakla beraber, günümüzde kullanılan modern hidroterapi 19. yüzyıldan itibaren bir disiplin haline gelmiştir. Hidroterapinin sistemleşmesi ve popüler bir tedavi haline gelmesinde Floyer, Hahn, Priessnitz ve Kneipp gibi isimlerin katkısı son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz, modern hidroterapinin Osmanlılar zamanında uygulandığını gösteren belgeleri tanıtmak ve bir tedavi usulünün tıp tarihimiz açısından önem arz eden geçmişini incelemektir. Çalışmamızın kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki hidroterapi içerikli belgeler oluşturmaktadır. Bu konu hakkında bilgi verebilecek, tarafımızca tespiti mümkün olmuş tüm arşiv belgeleri çalışmaya dahil edilmiştir. Arşiv belgeleri, konunun uzmanlarından yardım alınarak değerlendirilmiştir. Bu belgelerden elde ettiğimiz veriler, modern hidroterapinin Avrupa'da gelişmesinden çok kısa bir süre sonra Osmanlılar tarafından da uygulandığını göstermiştir. Ayrıca incelenen arşiv belgeleri, 19. yüzyılda pek çok yenileşme çabası içerisinde olan Osmanlıların, tıp alanındaki gelişmeleri de yakından takip ettiklerini, haberdar oldukları yeni tıbbi gelişmelere karşı kayıtsız kalmayarak, bilakis son derece ilgili davrandıklarını ve bu gelişmelerin önünü açıcı yaklaşımlar sergilediklerini göstermiştir. Yaptığımız çalışma ile, dönemin sağlık sisteminde aksayan bazı hususlar konusunda da ipucu olabilecek bilgiler saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tıp, ilaç; hidroterapi; Osmanlı imparatorluğu; tarih, 19. yüzyıl

ABSTRACT Hydrotherapy, which means watercure, is external use of water as hot or cold applications in form of liquid, ice and vapor for prevention of health or treatment of diseases. The healing power of the water was already recognized in antiquity but today's modern hydrotherapy has become a discipline in the nineteenth century. The contributions of Floyer, Hahn, Priessnitz and Kneipp for systematization and popularization of hydrotherapy are very important. The aim of this study is to introduce the Ottoman archive documents, which showed that the modern hydrotherapy has been used in Ottoman period and to handle the history of a medical treatment, which is important for our history of medicine. The sources of this work is the Ottoman archive documents about hydrotherapy. All the archival documents, which could be identified and can provide information on this subject, were included in the study. The archive documents have been evaluated with the help of experts. The data from these documents have shown that the modern hydrotherapy was applied by the Ottomans after short period of its development in Europe. Archive documents examined also the Ottomans, who in nineteenth century were in an effort to modernization in all areas, followed the medical developments closely. They were very interested to the medical developments, if they are informed, and exhibited a supporting approach to them. With this study, some information about problematic areas in health system was also provided.

Key Words: Medicine; hydrotherapy; Ottoman empire; history, 19th century

doi: 10.5336/mdethic.2016-49885

Copyright © 2016 by Türkiye Klinikleri

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2016;24(1):20-9

Hidroterapi su ile tedavi demek olup; suyun sıcak veya soğuk uygulamalar şeklinde, sıvı, buz veya buhar formlarından birinde, sağlığı korumak veya hastalıkları tedavi etmek amacıyla vücudun dış kısmından kullanımınıdır.^{1,2} Suyun şifa verici özelliği antik dönemlerden beri tanınmaktadır.³ Hipokrat, Romalı Filotas, Galen ve Celsus gibi önemli isimler, eserlerinde su kullanarak tedavi ettikleri hastalıklardan bahsetmektedirler.^{4,6} Doğu toplumundaki hamam uygulaması da çok eski dönemlerden itibaren kullanılan bir suyla tedavi yöntemidir.⁵ Ayrıca İbn-i Sina ve Razi gibi önemli Müslüman hekimlerin kitaplarında su ile tedavi örneklerine rastlanmaktadır.⁶ Ancak ortaçağ Avrupa'sında, yaşanan veba salgınlarının kirli sularından kaynakladığı düşüncesi nedeniyle, suyun hastalıkları tedavi edici olarak kullanılması bir yana, temizlik amaçlı kullanımı dahi hoş karşılanmamaya başlamıştır. Bu nedenle hidroterapi, yani su ile tedavi, Avrupa'da bir dönem boyunca unutulmuş ve ihmal edilmiştir.³

18. yüzyılda tıbbın bilimsel metotları kullanmaya başlamasıyla birlikte hidroterapinin Avrupa'da yeniden canlandığı görülmektedir. İlk olarak Jean Floyer (D:1649-Ö:1734) isimli bir İngiliz'in 1697 yılında hidroterapinin tarihini içeren ve bazı su ile tedavi usullerini derleyen eseri ile bugünkü hidroterapinin başladığı kabul edilmektedir.^{4,7} Floyer'in kitabında yer alan başlıca su ile tedavi yöntemlerinden biri hastayı uzun mesafelerde koşturup terlettikten sonra soğuk suya sokmak şeklindedir.⁷

Floyer bu eseri yayınladıktan sonra, hidroterapi Avrupa'da bilim dünyasının bir miktar dikkatini çekmeyi başarmış, hidroterapi hakkında yayınlar ardı ardına gelmeye başlamıştır. Avusturya'nın Silesia bölgesinden J.S. Hahn'ın (D:-Ö:) 1738 yılında Floyer'in kitaplarını temel alarak yazdığı,⁸ 1797'de yine Currie'nin (D:1756-Ö:1805) kaleme aldığı⁹ hidroterapi konulu kitaplar en önemlilerinden olmakla beraber, aynı tarihlerde başka pek çok isim daha suyun tedavi ediciliği hakkında yayınlar yapmışlardır. Ancak yazılanlar genellikle herkesin bildiği tarzda olduğundan bilim dünyasında genel bir kabul görememiştir.⁴

Su tedavisinin layık olduğu öneme kavuşarak tıp sahasına girmesinde Vincent Priessnitz'in (D:1799-Ö:1851) çok önemli bir yeri bulunmaktadır.⁴ Priessnitz, Avusturya'nın Silesia bölgesine bağlı Graefenberg'de yaşamıştır. Silesia, dağlar arasında bir bölgedir ve o dönemde halkın kendilerini ve hayvanlarını tedavi etmek için ellerinde doğal vasıtalarla başka bir şey bulunmamaktadır. Priessnitz de Silesia'da yaşayan ve okuma yazma bilmeyen bir çiftçidir. Hayvanlardaki bazı hastalıkları ve kendisinin kırılan kaburgalarını dışarıdan soğuk su uygulayarak tedavi etmeyi başarmış ve böylece soğuk suyun tedavi ediciliğini keşfetmiştir. Aldığı başarılı sonuçlar nedeniyle su ile tedaviyi çevresindekilere de önermeye başlamış ve su ile tedavi hususunda büyük bir üne kavuşmuştur. Kısa sürede Priessnitz'e tedavi olmak üzere başvuranların sayısı oldukça artmış, böylece Priessnitz 1822 yılında baba evini bir tedavi merkezine dönüştürerek hastalarına burada hizmet vermeye başlamıştır. Ünü öyle artmıştır ki 1826'da Avusturya Kaiser'inin kardeşini tedavi etmek üzere Viyana'ya davet edilmiştir. Ayrıca Priessnitz'in 1847 yılında kızına dikte ederek yazdığı, hidroterapi ile elde ettiği başarılı sonuçları içeren bir de kitabı bulunmaktadır.¹⁰

Priessnitz'in su ile tedavi yöntemleri; hastayı ıslak çarşafla sarma, hastalara soğuk su dökme, su içirerek terletme gibi uygulamaları içermektedir. Özellikle ıslak çarşaf uygulaması "Priessnitz usulü" olarak anılmaktadır. Hidroterapi ile aldığı başarılı sonuçlar ile hidroterapiyi üne kavuşturan ve su ile tedaviyi bir disiplin haline getiren Priessnitz, bugünkü "modern hidroterapi"nin kurucusu olarak kabul edilmektedir.^{6,10,11}

19. yüzyıl sonunda ucuz ve kolay uygulanabilir bir yöntem olması dolayısıyla iyice popüler bir tedavi haline gelen hidroterapinin en önemli temsilcilerinden biri de Sebastian Kneipp'dır (D:1821-Ö:1897). Kneipp hidroterapinin ününü, Priessnitz'in bıraktığı yerden sürdürmüştür. Aslında bir rahip olan Kneipp, manastırda hastalarını özellikle Priessnitz'in metodlarını kullanarak su ve bitkilerle tedavi etmekteydi. Su ile tedavisi; buz banyoları, hastayı karda çıplak ayakla yürütme, ıslak çimenler üzerinde yürütme gibi usuller içermekteydi. Kneipp 1886 yılında, su kullanarak ba-

şarılı sonuçlar aldığı tedavilerini içeren bir kitap da yayınlamıştır. Özellikle kendi tüberküloz hastalığını su ile tedavi etmeyi başarması, hidroterapi alanında ünlü bir isim olmasına büyük katkı sağlamıştır. Kısa süre içerisinde bir su ile tedavi merkezi açmış, hastalarını bu merkezde tedavi etmeyi sürdürmüştür. Kneipp'in açtığı bu tedavi merkezi günümüzde hala faaliyetini sürdürmektedir.^{11,12}

Modern hidroterapiyi ülkemizde ilk kez tanıtan ise, Fransa'da fizik tedavi ve rehabilitasyon uzmanlığı eğitimi aldıktan sonra 1930 yılında Haydarpaşa'daki Tıbbiye'de bir fizik tedavi ünitesi kuran Osman Cevdet Çubukçu olmuştur.¹³ Çubukçu'nun "Su İle Tedavi" isimli bir eseri de bulunmaktadır.^{4,14} Çubukçu, 1934 senesinde tıbbiyede verdiği derslerinden alıntılanarak oluşturulan kitabının ön sözünde, hidroterapinin özel müessese gerektiren bir uygulama şekli ile her yerde ve her evde uygulanabilecek bir başka şekli olduğunu belirtmekte, Haydarpaşa'da kurduğu fizik tedavi ünitesi su ile tedavi uygulamaları için henüz yeterli tesisata sahip olmadığından sadece ikinci yöneme ait bilgiler vereceğini aktarmaktadır.⁴

Ülkemizde açılan ilk fizik tedavi ünitesinin, Osman Cevdet Çubukçu'nun Haydarpaşa'da açtığı bu kurum olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar Çubukçu'nun ifadesinden, bu kurumda hidroterapinin basit formlarda uygulanmasına yetecek kadar bir tesisat olduğu ve ileri düzeyde uygulanması için yeterli donanımına sahip olunmadığı anlaşılıyorsa da, detaylarını çalışmamız içerisinde vereceğimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz bazı belgelere göre, İstanbul'da modern hidroterapinin uygulandığı bir tesisin Osmanlılar zamanında açıldığını ve burada hasta tedavi edildiğini öğrenmekteyiz.

Tıp tarihimiz açısından yeni bir bilgi olması nedeniyle, çalışmamızda bu belgelerin içerdiği bilgileri paylaşmayı amaçlamaktayız. Böylece, bir tedavi usulünün ülkemizdeki tarihine önemli bir katkı sağlayacağımızı düşünmekteyiz.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışmanın kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen hidroterapi konulu belgeler teşkil etmektedir. Arşiv kataloglarında "hidroterapi"

ve dönemin isimlendirmesiyle "idroterapi" sözcükleri taranarak konuyla ilgili belgeler tespit edilmiştir. Bu tarama sonucunda Meclis-i Vala ve Sadaret Mektubi Kalemi evraklarında, çalışmamızda tamamına yer verdiğimiz, önemli bilgiler içeren belgelere ulaşılmıştır. Belgelerin deşifresi sürecinde, arşiv belgeleri okumak hususunda yetkin isimlerden yardım alınmıştır. Belgelerin içeriğindeki veriler ışığında arşivdeki katalog tarama süreci yenilenmiş, ancak araştırdığımız konuyla ilgili içeriğe sahip başka belge tespit edilememiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde; Meclis-i Vala evrakında İ.MVL 212/6968 fon koduyla kayıtlı, Sadaret Mektubi Kalemi evrakında A}MKT.NZD 38/8, A}MKT.NZD 38/98, A}MKT.NZD 38/8 fon kodlarıyla kayıtlı, 1850 (H. 1267) tarihine ait belgeler çalışmamızın kaynaklarını teşkil etmektedir.

BULGULAR

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gelişmelerin her alanda yakından takip edildiği bir dönemdir. Bu dönemin sağlık alanındaki en önemli gelişmeleri, tıp eğitiminin modernleşmesi ve sağlık sistemindeki yeniliklerdir. Ayrıca tıpla ilgili son gelişmelerden haberdar olmak için yabancı dillerde yazılmış pek çok kitap Türkçe'ye çevrilmiş, yeni hastalık teorileri ve tedavi yöntemleri takip edilmeye çalışılmıştır.¹³ İşte böyle bir dönemde, Mabeyn-i Hümayun tabiblerinden Pavlaki Efendi Avrupa'da ün salmış olan hidroterapi adındaki yeni tedavi metodundan dönemin yetkili makamlarını haberdar ederek bu usulü tanıtmıştır.

Shashian (Şaşyan) Pavlaki Efendi, 1806-1887 yılları arasında yaşamış ve Osmanlı Sarayı'nda görev yapmış Ermeni asıllı bir tabiptir. Tıp eğitimi Padua Üniversite'sinde almıştır. Eğitiminin sona ermesinin ardından 1832 yılında İstanbul'a dönmüştür. Bir süre serbest hekimlik yapmış, kısa bir süre içinde ise saray hekimliğine kadar yükselmiştir. Mecidiye nişanı sahibidir.¹⁵⁻¹⁷

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz 1850 (H. 1267) tarihli arşiv belgelerine göre Mabeyn-i Hümayun hekimi Pavlaki Efendi, yaklaşık 20 yıl önce Avusturya'nın Silesia bölgesinden Tabib Priessnitz'in icat ettiğini söylediği hidrote-

rapi ile hasta tedavi etmek istediğini, bir dilekçe ile Sadaret makamına arz etmiştir. Pavlaki Efendi, dilekçesinde öncelikle yeni bir tedavi usulü (*usûl-i müdâvât-ı cedide*) olan hidroterapinin (*idroterapi*) faydalarından bahsetmektedir. Dönemin tıbbi tedavilerinin etkili olamadığı çeşitli sinir hastalıkları (*envâ‘ emrâz-ı asabiye*), kronik romatizma (*rih-i tayyâr-ı müzmine*), boyun lenf bezleri veremi (*sırâcâ*) ve sıtma nöbetleri (*hummâ-yı mütenâvibe-i muzırra*) gibi zorlu hastalıkların hidroterapi ile tamamen tedavi edildiğini ifade etmekte; Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre gibi ülkelerde bu etkili ve faydalı yöntemin uygulanması için çeşitli yerler tertîb edildiğini ve tedavinin ününün her geçen gün artmakta olduğunu aktarmadır. Ardından kendisinin de İstanbul’da uygun bir ücret karşılığında hastalarını su ile tedavi edebileceği bir yer açmak istediğini belirtmektedir. Bunun yanında böyle bir yerin tesis edilmesinin son derece zahmetli ve masraflı bir iş olması dolayısıyla, orduda görevli olan subay ve askerlerden ihtiyacı olanların kararlaştırılan fiyatın yarısına tedavi edilmesi karşılığında, 25 yıl boyunca Dersaadet civarında bu tedavi usulünün başkaları tarafından uygulanmasına ruhsat verilmemesi şeklinde de kendisine bir imtiyaz belgesi verilmesini arz etmektedir.¹⁸

“Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

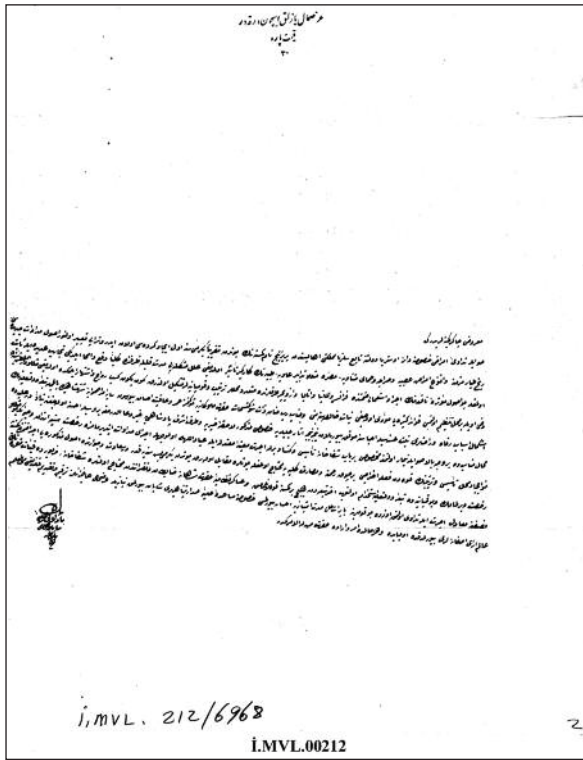
Su ile tedâvî-i emrâz husûsuna dâir Avusturya devletine tâbi‘ Selezya memleketi ahâlisinden Pirizniç nâm kimesnenin bundan takriben yirmi sene evvel icâdkerdesi olan “İdroterapi” ta‘bîr olunur usûl-i müdâvât-ı cedîdesi rih-i tayyâr-ı müzmine ve envâ‘ emrâz-ı ve sirâcâ ve hummâ-yı mütenâvibe-i muzırra misillü tedâbir-i tıbbiyenin kârgîr-i te’sîr olmadığı ilel-i müşkileyi müddet-i kalîle zarfında külliyyen def‘ ve imhâ eylediği tecârüb-i adîde ile sâbit olmağla bu usûl-i müessire-i nâfi‘anın icrâ ve isti‘mâli zımnında Fransa ve Almanya ve İtalya ve İsviçre taraflarından müte‘addid ve mahaller tertîb ve kumpanyalar teşkil olunarak gün be-gün kesb-i revâc ve iştihâr eylemekde olduğu misillü Dârü’s-saltanat-ı seniyyede dahi öyle bir mahal tanzîm olunması fevâid-i kesîreyi müeddî olacağı niyât-ı hâlisine mebnî ve cenâb-ı rabb-i mennân zât-ı şevket-simât-ı hazret-i mülûkâneye tükenmez ömür ve âfiyet ihsân buyursun.

Sâye-i merâhimvâye-i şehinşâhîde bi’l-cümle teba‘a-i Devlet-i Âliyye’nin istikmâl-i esbâb-ı refah ve râhatları niyyet-i hasenesiyle ihyâsına muvaffak buyurulan nice nice âsâr-ı celîleye husûs-ı mezkûr lâhika-i Hayriye ve taraf-e şref-i pâdişâhiye hayır du‘â aldırmağa bir vesîle-i hasene olacağına binâen Deraliyye’de mahâll-i münâsibede ber-vech-i bâlâ su ile tîmâr olunmağa mahsûs bir bâb-ı şifâhâne te’sîs ve küşâd birle ücret-i mu‘ayyene-i mu‘tedile ile ibâdullâha ol vechile icrâ-yı müdâvât etdirmemize ruhsat-ı seniyye erzân ve çünkü bu misillü nev icâd mahal te’sîs ve tertîbinin kuvveden fi’le ihrâcî bir çok rahmete ve masârif-ı külliyye muhtâc olmağla bunlara mukâbil olarak bundan yirmi beş seneye kadar Dersaadet ve civârında usûl-i mezkûreyi icrâ zımnında kimesneye ruhsat verilmemek ve bu kimyâniyede? Teba‘a-i Devlet-i aliyye istihdâm olunup âher tebaadan hiçbir kimse kullanılmamak ve asâkir-i nizâmiye-i hazret-i şâhâne zâbitân ve neferâtından muhtâc olanlara şifâhâne-i mezbûrede fiyât-ı mukarrerinin nisfina mu‘âdil ücret ile tedâvî olunmak üzere bu kullarına bâ-berât-ı âlî müddet-i imtiyâziye ihsân buyurulması husûsuna müsâ‘ade-i aliyye-i sadâret-penâhîleri şâyân buyurulmak niyâzıyla arzuhâl-ı âcizânemiz terkîm ve takdîm kılındığı mehâtt-ı ilm-i âlem-ârâ-yı âsafâneleri buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr ve irâde hazret-i men lehü’l-emrindir.

Bende Pavlaki Hekim-i

Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne”¹⁸ (Resim 1)

Sonraki yazışmalardan ilgili dilekçenin sadrazamlık tarafından, görüşlerini almak üzere Meclis-i Vâlâ’ya havale edildiğini, Meclis-i Vâlâ’nın da dilekçede talep edilen hususlar hakkında Tıbbiye Meclisi’nden görüş alarak bir karara vardığı anlaşılmaktadır. Buna göre tıbbiye nâzırının başkanlık ettiği Tıbbiye Meclisi, Hidroterapi ile hasta tedavi edilecek bir yerin açılmasını kamu için son derece yararlı görmeye beraber, adı geçen kişinin bu tedavi usulünün mücidi olmaması sebebiyle ve bir gün başka birileri çıkıp bu tedaviyi daha ucuza yapmak isterlerse onları men’ etmek gerekeceğinden, bunun da halk tarafından bir çeşit zorbalık olarak görülebileceğinden, böyle bir imtiyaz belgesini uygun görmemektedir.¹⁹

RESİM 1: İ.MVL 212/6968 numaralı belge 2. sayfasında Pavlaki'nin dilekçesi.

“Atûfetlü Efendim hazretleri

Mâbeyn-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkâne he-
kimi Pavlaki'nin su ile ba'zı emrâza tedâvî olunmak
üzere Dersaadet'de münâsib bir yerde bir mahal
küşâdı hakkında ba'zı istid'â-yı hâvî takdîm eyle-
diği arzuhâli meclis-i vâlâya lede'l-i'tâ siyâk-ı
istid'âyâ nazaran îcâbının ve bu bâbda olan mü-
tâla'a-i behiyyelerinin istiş'ârı tezekkür olunarak
mezkûr arzuhâl leffen gönderilmiş olmağla bi'l-
mütâla'a iktizâsının iş'ârı mütevakkıf-ı himem-i
behiyyeleridir güzel himmetlerinize bağlı.

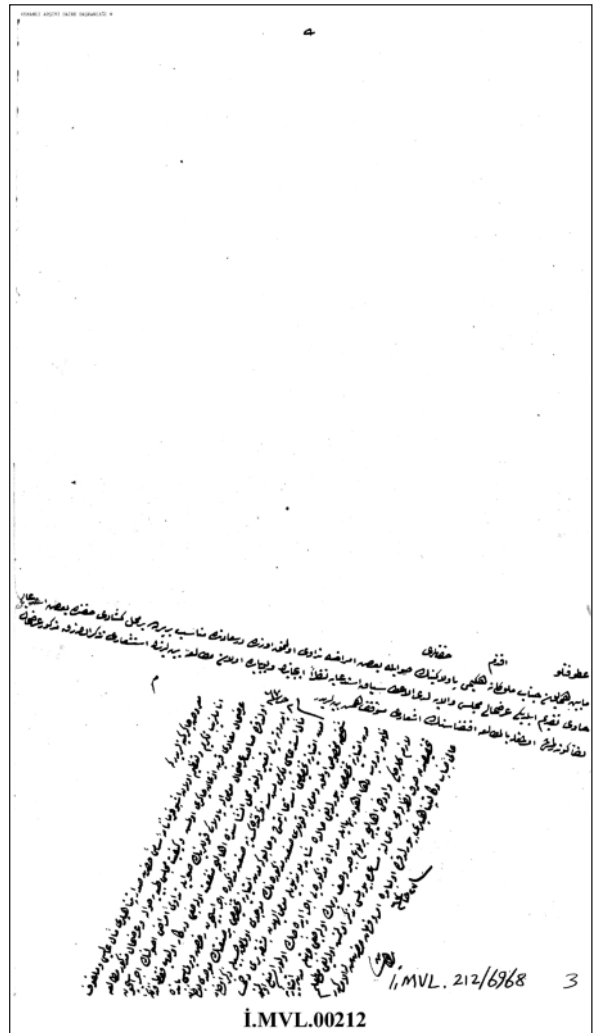
Fî 2 C. sene [12]67

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Enâmil-zîb-i tekrîm ve ta'zîm olan işbu fermân-
nâme-i sâmi-i hazret-i sadâret-penâhîleri meâl-i âlisi
ve melfûf arzuhâl müfâdı karîn-i iz'ân-ı çâkerî olmuş
ve keyfiyet meclis-i Tıbbiyyeye havâle ve arzuhâl-i
mezkûr mütâla'a olundukda sâhib-i arzuhâl-i mü-
mâileyh Pavlaki kullarının su ile tedâvî-i emrâz usû-
lünün icrâsı için “İdroterapi” ta'bir olunur mahal
inşâsında ahâlîse menfa'at olacağı derkâr olup fakat
fezleke-i meâl-i istid'âsı yirmi beş sene zarfında ki-
mesneye san'at-ı mezkûre icrâsı için ruhsat veril-

memesi bâbında müddet-i imtiyâziye tahsîsini istid'â
etmiş ve halbuki müddet-i imtiyâziye tahsîsi bir
san'atın mûcidi bulunan şahsa mahsûs olmak ve mü-
mâileyh kulları san'at-ı mezkûrenin mûcidi olmamak
hasebiyle zikr olunan müddet-i imtiyâziye tahsîs bu-
yurulduğu hâlde şâyed bundan böyle mûmâileyhden
baş abiri dahi zuhûr edip daha ehven bahâ ile mü-
dâvât-ı mezkûreyi icrâ edecek olur ise men' olunmak
lâzım geleceği ve o dahi ahâlîce bir nev' cebr ü hayf
demek olacağı cihetle müddet-i imtiyâziye tahsîsin-
den sarf-ı nazarla mücerred i' maline müsâ'ade buyu-
rulması tezekkür olunmuş olduğu mehâtt-ı ilm-i âlî-i
cenâb-ı vekâlet-penâhîleri buyuruldukda ol bâbda
emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 27 Ca. Sene [12]67 1850¹⁹ (Resim 2)

RESİM 2: İ.MVL 212/6968 numaralı belgenin 3. sayfasında konunun Meclis-i Vâlâya havale edildiği ve Tıbbiye Meclisi'nden görüş alındığı görülmektedir.

Ancak Meclis-i Vâlâ âzâları, her ne kadar bir bilirkişi olarak görüşüne başvurdukları tıbbiye nâzırı bir imtiyazı uygun görmemiş ise de, bu tesisin açılmasının masraflı bir husus olduğunu göz önünde bulundurarak talep edilen 25 senelik imtiyaz yerine 10 senelik bir imtiyaz ile böyle bir yerin açılmasının halkın yararına olacağı şeklinde görüş bildirmişlerdir. İmtiyaz belgesinin ise Padişah tarafından verilmesine gerek olmadığını, bunun yerine tıbbiye nâzırının ilgili kişi için uygun bir sened hazırlamasını önermişlerdir.²⁰

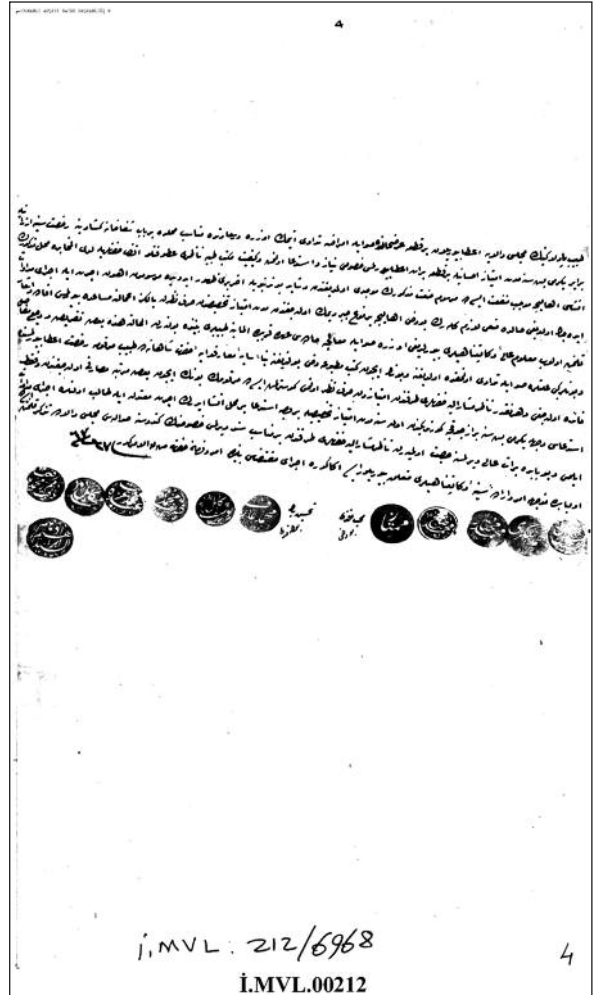
“*Tabip Pavlaki'nin Meclis-i Vâlâ'ya i'tâ buyurlan bir kıt'a arzuhâlinde su ile emrâza tedâvî etmek üzere Dersaadet'de münâsib mahalde bir bâb şifâ-hâne küşâdına ruhsat-ı seniyye erzânıyla berâber yirmi beş sene müddet-i imtiyâz ihsânıyla bir kıt'a berât i'tâ buyurulması husûsu niyâz ve istid'â olunmuş ve keyfiyet Mekteb-i Tıbbiye Nazırı atûfetlü efendi hazretleriyle lede'l-muhâbere mahall-i mezkûrun inşâsı ahâlîce müceb-i menfa'at ise de mersûm san'at-ı mezkûrun mücidi olmadığından ve şâyed bundan böyle âhar biri zuhûr edip de mersûmdan ehven ücret ile icrâ-yı müdâvât edecek olduğu hâlde men'î lâzım gelerek bu dahî ahâlîce bir nev' cebr demek olacağından müddet- i imtiyâz tahsîsinden sarf-ı nazarla yalnız i'mâline müsâ'ade buyurulması ifâde ve iş'âr kılınmış olup ma'lûm-î âlî-i vekâlet-penâhîleri buyurulduğu üzere su ile mu'alece maddesi ahde-i karîbde Almanya tabîbleri beyninde bulunarak el-hâletü hâzihî ba'zı nikris ve veca'-ı mefâsil ve bunlar gibi illetlere su ile tedâvî olunmakta olduğuna ve bunun için kütüb-i matbû'a dahi bulunduğu binâen sâye-i ma'ârif-vâye-i hazret-i şâhânedede tabîb-imerkûma ruhsat i'tâ buyurulmasında fâide olacağı ve herne kadar nâzır-ı müşârunileyh hazretleri tarafından imtiyâzdan sarf-ı nazar olunması gösterilmiş ise de merkûmun bunun için ba'zı mertebe masârufi olacağından ve fakat istid'âsı vechile yirmi beş sene biraz çokça görüldüğünden on sene müddet-i imtiyâz tahsîsiyle ber-vech-i istid'â bir mahal inşâ ederek ücret-i mu'tedile ile tâlib olanlara icrâ-yı müdâvât eylemesi ve bu bâbda berât-ı âlî verilmesine hâcet olmayarak nâzır-ı müşârunileyh hazretleri tarafından bir münâsib sened verilmesi husûsunun kendisine havâlesi meclis-i vâlâda tezekkür kılınmış ise de ol bâbda ne vechile emr ve irâde-i seniyye-i*

vekâletpenâhîleri müte'allik buyurulur ise ona göre icrâ-yı muktezâsı bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 27 B. sene [12]67

(Meclis-i Vâlâ Azâları Mühürleri)²⁰ (Resim 3)

Sadrazamın padişaha, Pavlaki Efendi'nin hid-roterapi ile hasta tedavi etmek üzere bir yer açmasının uygun bulunduğu ve tıbbiye nâzırı tarafından Pavlaki'ye bir imtiyaz senedi hazırlanıp verilmesi hususunun ilgili nâzıra havale edilmesi şeklindeki Meclis-i Vâlâ kararını ilettiği belgelerden takip edilebilmektedir. Ancak padişah, başkâtibi aracılığı ile sadrazama verdiği cevapta, böyle bir imtiyaz senedinin padişah iradesini gerektirdiğini yazarak bahsi geçen tüm belgeleri kendisine iade etmiştir.²¹

RESİM 3: İ. MVL 212/6968 numaralı belgenin 4. sayfasında Meclis-i Vâlâ'nın kararı görülmektedir.

“Atûfetlü efendim hazretleri

Meclis-i Vâlâ'nın melfûf evrâkıyla beraber manzûr-ı âlî buyurulmak için takdîm kılınan mazbatasından müstefâd olduğu vechile Tabib Pavlaki'nin su ile emrâza tedâvi eylemek üzere istid'âsi vechile Dersaadet'de bir mahal küşâdı ahâlîce fâideyi müstelzim olmasıyla on sene müddet-i imtiyâziye tahsîsiyle bir mahal inşâsına ruhsat verilerek ücret-i mu'tedile ile tâlib olanlara icrâ-yı müdâvât eylemesi ve merkûma Mekteb-i Tıbbiye Nâzırı atûfetlü efendi hazretleri tarafından münâsib bir sened verilmesi husûsunun nâzır-ı müşârunileyhe havâlesi tezekkür olunmuş ise de ol bâbda her ne vechile emr u fermân-ı hazret-i şehinşâhî şeref-sünûh buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

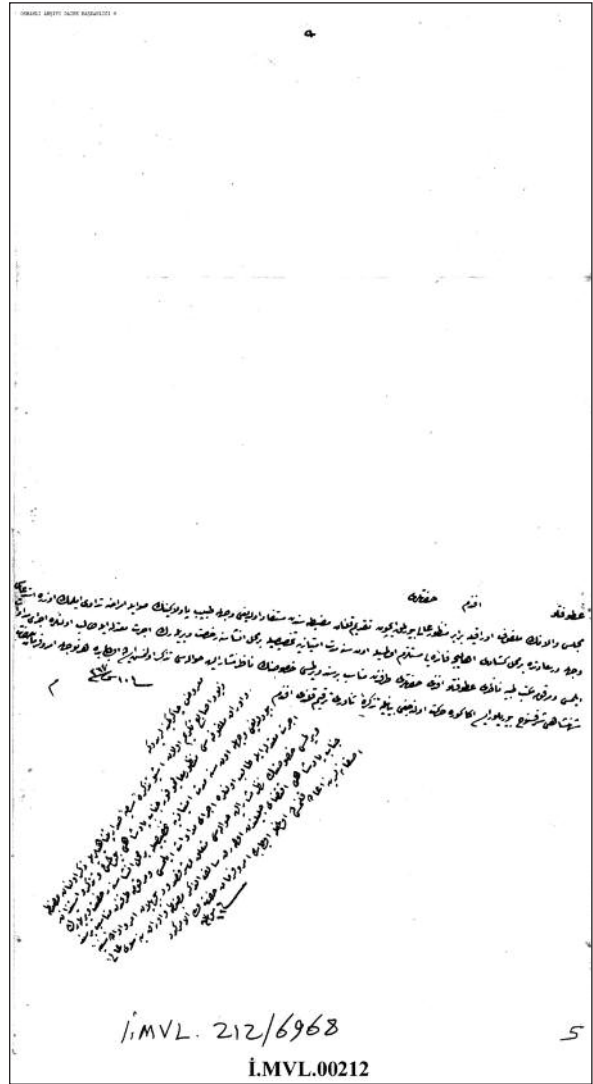
Fî 10 Ş. sene [1]267

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Ziver-i esâbi'-i tekrîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleriyle zikr olunan mazbata ve evrâk-ı melfûfesi manzûr-ı me'âlî- mevfûr-ı cenâb-ı pâdişâhî buyurulmuş ve tezekkür ve istîzân buyurulduğu vechile on sene müddet-i imtiyâziye tahsîsiyle bir mahal inşâsına ruhsat verilerek ücret-i mu'tedile ile tâlib olanlara icrâ-yı müdâvât eylemesi ve merkûma tarafından münâsib bir sened verilmesi husûsunun nâzır-ı müşârunileyhe havâlesi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ve irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî iktizâ-yı celîlinden olarak sâlifü'z-zikr mazbata ve evrâk yine sûy-ı âlî-i âsafânelerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Ş. sene [12]67²¹ (Resim 4)

Sadrizam ise cevabında, Pavlaki'nin hidrotterapi ile tedavi için daha önceden Bab-ı Âlî'ye dilekçeyle başvurmasının ardından kendisine Tıbbiye Meclisi ile yazışmasının söylendiğini ifade etmektedir. Ardından, yetkisi olmamakla beraber bir imtiyaz kararı çıkararak yanlışlık yapan meclisin bu kararının düzeltilmesinin çok masraflı olacağını söylemekte ve her ne kadar padişah imtiyaz hususunun kendi iradesine bağlı olduğunu bildirirse de, adı geçen imtiyaza müsaade buyurmasını arz etmektedir.²²

RESİM 4: İ.M.V.L. 212/6968 numaralı belgenin 5. sayfasında, imtiyaz senedinin padişahın izniyle verilebileceği gerekçesiyle tüm belgelerin sadrazama iade edildiği görülmektedir.

“Enderûn-ı hümâyûn tabîblerinden ve teba'a-i Devlet-i aliyye'den doktor Pavlaki'nin “idro terapi” ta bîr olunan ya'ni su vâsıtasıyla icrâ olunacak mu'alecât için bir münâsib mahal küşâdına dâir merkûmun mukaddemâ Bâbîâli'ye takdîm eylediği arzuhâli üzere mekteb-i tıbbiye ile muhâberesi emr ve irâde buyurulmuş ve tubk-ı irade-i seniyye vechile keyfiyet tıbbiye meclisinde lede'l-müzâkere mahall-i mahsûs tensîb olunmuş ise de imtiyâz husûsunda zühûl olmuş olup ancak mezkûr imtiyâz maddesi meclis-i mezbûrun karâr vereceği şey olmayıp emr ve irâde-i seniyye şeref-sünûhuna mütevakıf bulunmuş ve bu husûsun tesviyesi külliyetlü masârıfa muhtâc idüğü vâzıhadan

görülmüş idüğünden mûmâileyhin istid'âsı vechile imtiyâz husûsuna müsâ'ade-i aliyyeleri şâyân buyurulması.” (Resim 5).²²

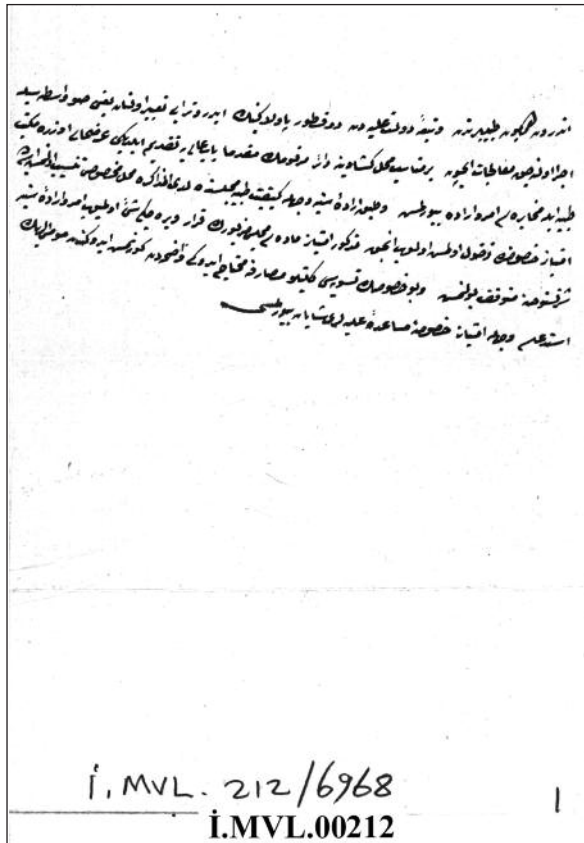
Konu hakkında elimizde bulunan bir sonraki tarihe ait evrak Sadâret Mektubî Kalemî'nden tıbbiye nâzırına yazılmıştır. Bu belgede tıbbiye nâzırına Tabib Pavlaki için bir imtiyaz senedi hazırlaması hususu iletilmektedir.²³

“Fî 25 Ş. sene [12]67

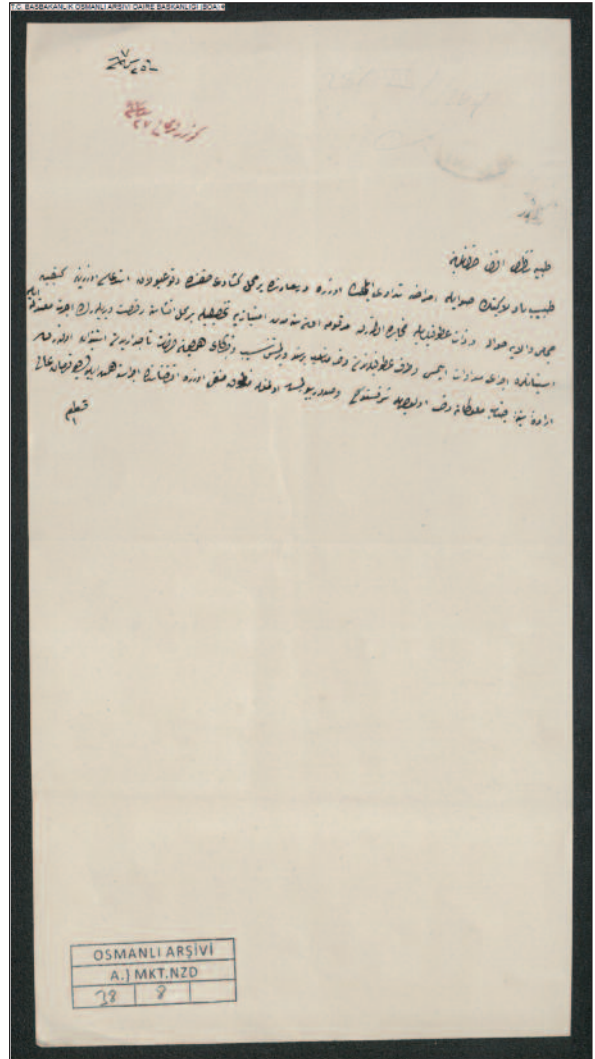
Gönderildi., fî 27 Ş. sene [12]67

Tıbbiye Nâzırı Efendi Hazretleri

Tabîb Pavlaki'nin su ile emrâza tedâvî eylemek üzere Dersaadet'de bir mahal küşâdı hakkında vukû' bulan istid'âsı üzerine keyfiyet Meclis-i Vâ-lâ'ya havâle ve zât-ı atûfleriyle muhâbere olunarak merkûma on seneden imtiyâziye tahsîsiyle bir mahal inşâsına ruhsat verihlerek ücret-i mu'tedile ile isteyenlere icrâ-yı müdâvât eylemesi ve taraf-ı atûflerinden dahi münâsib bir sened verilmesi ten-

RESİM 5: İ.MVL 212/6968 numaralı belgenin 1. sayfasında, sadrazamın padişaha imtiyaz senedini onaylamasını arz eden cevabı görülmektedir.

RESİM 6: A.)MKT.NZD 38/8 numaralı belgede, Tıbbiye Nazırına Pavlaki için bir imtiyaz senedi yazması için ferman-ı ali iletilmektedir.

sîb ve hâk-ı pây-ı hümayûn-ı hazret-i tâcdârîden istizân olunarak irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne dahî ol vechile şeref-sünûh ve sudûr buyurulmuş olmağla mantûk-ı münîfi üzere iktizâsının icrâsına himmet eyleyeler deyü fermân-ı âlî.

Kıt'a I²³ (Resim 6)

Sadâret Mektubî Kalemî'nden Padişah'a giden son belgede ise Sadrazam, padişahın da bilgisi olduğu ve uygun gördüğü üzere, imtiyaz belgesinin yazıldığını ve mühürlenerek Mösyö Pavlaki'ye verildiğini padişaha haber vermektedir. Bu belgeden anlaşılacağı üzere padişah imtiyaz hususunu, her ne kadar kendi iradesi dışında gerçekleşmesini hoş görmemiş olsa da onaylamıştır:²⁴

“Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

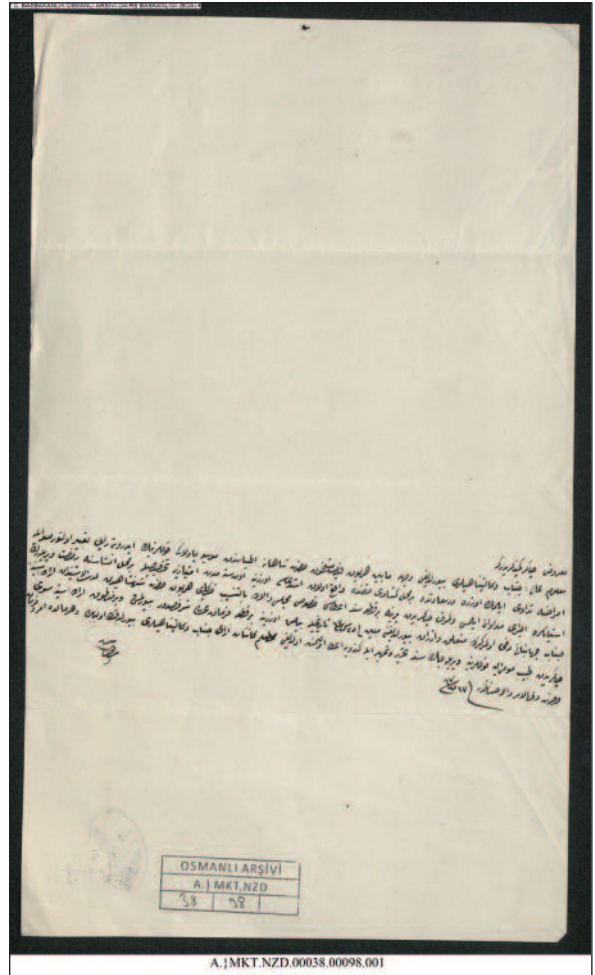
Ma‘lûm-ı âlf-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri buyurulduğu vechile Mâbeyn-i Hümâyûn-ı feyz-meşhûn-ı hazret-i şâhâne etibbâsından Mösyö Pavlaki kullarının “İdro terapi” ta‘bîr olunur su ile imrâza tedâvî eylemek üzere Dersaadet’de bir mahal küşâdı hakkında vâki‘ olan istid‘âsı üzerine on sene müddet-i imtiyâziye tahsisiyle bir mahal inşâsına ruhsat verilerek isteyenlere icrâ-yı müdâvât eylemesi ve taraf-ı çâkerîden yedine bir kıt‘a sened i‘tâsı husûsu Meclis-i Vâlâ‘da bi’t-tensîb hâk-ı pây-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhîden lede’l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihânbanî dahi ol merkezde müte‘allik ve erzân buyurulduğunu mübeyyin fi 25 Ş. sene [12]67 tarihiyle beyaz üzerine bir kıt‘a fermân-ı âlî şeref-sudûr buyurulmuş ve bermantûk-ı irâde- iseniyye sûy-ı çâkerîden tabîb-i mûmâileyh kullarına verilecek sened tahrîr ve temhîr ile kendüye i‘tâ olunmuş olduğu mehâtt- iilm-i kâinât-ârâ-yı cenâb-ı vekâlet-penâhîleri buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir.

Fî 17 N. sene [12]67

(İmza)²⁴ (Resim 7)

TATIŞMA

Yazışmalardaki en dikkat çekici husus, padişah onayı beklenmeksizin sürecin sadrazam tarafından uygun görüldüğü şekilde neticelendirilmiş olmasıdır. Burada Pavlaki Efendi’ye bu imtiyazın mutlaka verilmek istendiği gibi bir izlenim oluşmaktadır. Acaba Pavlaki Efendi’nin Sadrazam ile ya da Meclis-i Vâlâ azaları ile gizli bir menfaat anlaşması olmuş olabilir mi? Eğer böyle bir anlaşma söz konusu ise, Meclis-i Vâlâ’nın bir danışma kurulu olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, anlaşmanın sadrazam ile yapılmış olması daha akla yatkın görünmektedir. Yazışmalardan anlaşılacağı üzere; sadrazamın padişah iradesi çıkmadan önce imtiyaz belgesi için işlemleri başlatması, ardından da önce karşı çıkan padişahın bu durumu onaylamasını sağlaması böyle bir ihtimali güçlendirmektedir. Ancak elimizdeki verilerin eksikliği şimdilik bu hususları karanlıkta bırakmaktadır. Bilindiği gibi 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı tıbbında bo-

RESİM 7: A. J. MKT. NZD 38/98 numaralı belge, sadrazamın imtiyaz senedinin hazırlanıp Pavlaki’ye verildiğini padişaha bildiren yazısını içermektedir.

zulmalar ve şikayetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebebi işlerin reca, minnet, iltimas ve rüşvet ile yürütülür hale gelmesidir.²⁵ 19. yüzyıldan itibaren tıpta modernleşme çalışmalarının en önemli hedefi, tıp alanında yetkin kişiler yetiştirmek ve menfaat ilişkileri ile vazifelenenlerin devre dışı bırakılması isteğidir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, incelemiş olduğumuz belgelerdeki bir gizli anlaşma ihtimalinin varlığı, sağlık alanında sürdürülen bu mücadelenin henüz hedefine ulaşmadığının göstergesidir.

Diğer taraftan Pavlaki Efendi hidroterapiyi “idroterapi” olarak bahsetmektedir. Osman Cevdet Çubukçu da “Su İle Tedavi” isimli eserinde hidroterapi kelimesini değil, “idroterapi” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir.⁴ Çubukçu, su ile tedaviyi

her ne kadar Osmanlıca'da kullanılan şekliyle isimlendirmiş olsa da, kısaca hidroterapinin tarihinden de bahsettiği eserinde Osmanlı döneminde bu tedavi usulünün uygulandığı hakkında eserinde herhangi bir bilgi vermemiştir.⁴ Bunun sebebi, Pavlaki Efendi'nin Dersaadet'te açtığı hidroterapi merkezinin uzun süre varlığını sürdürememiş olması olabilir. Ya da hidroterapinin sadece bu özel tesiste belli bir süre uygulanmış, başka hidroterapi tesisleri açılmadığından yaygınlaşmamış ve zamanla unutulmuş bir tedavi şekli olarak kalmış olması da olabilir.

SONUÇ

19. yüzyıl; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki bilimsel ve tıbbi gelişmeleri yakından takip ettiği bir devirdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz bahsi geçen belgeler bize, yeni tedavi usullerinin Osmanlı topraklarında uygulanabilmesi için izlenen yol hakkında bilgi sunmaktadır. Bu belgelere göre yeni bir tedaviye izin verilebilmesi, tıp alanında otorite kabul edilen yetkin kişilerin

onayını gerektirmektedir. Ancak incelediğimiz örnekte, konu hakkında fikirlerine başvuru tıp otoritelerinin, beyan ettikleri görüşlerin tamamen dikkate alınmadığı görülmektedir.

Elimizdeki belgeler bize, tüm alanlardaki yeniliklerin olduğu gibi tedavi usullerinin de yakından takip edildiğini göstermektedir. İlgili makamların, yeni tedavilerden haberdar edildiklerinde, son derece yenilikçi bir yaklaşım sergileyerek, bu tekliflere ilgi gösterip kıymet verdikleri ve değerlendirmeye aldıkları, hatta mümkün olduğunca önünü açtıkları anlaşılmaktadır. Böylece hidroterapi de, Avrupa'da sistemleştikten çok kısa bir süre sonra Osmanlılar tarafından uygulanmıştır.

Yaptığımız tüm araştırmalara rağmen, Pavlaki Efendi'nin bu tedavihaneyi nerede açtığı, nasıl tedaviler uyguladığı, ne kadar ücret aldığı gibi hususları açıklığa kavuşturamadık. İlerleyen zamanlarda açılacak olan yeni arşiv belgeleri ışığında bu konuların daha doğru bir şekilde aydınlatılmasının mümkün olacağı muhakkaktır.

KAYNAKLAR

1. Karagülle, Z. [Hydroterapy, SPA, Balneoterapy, Talassoterapy]. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences* 2008;28(6):224-229.
2. Pschyrembel, W. *Pschyrembel Klinisches Wörterbuch*. De Gruyter Verlag. Berlin:2002.
3. Koltay, E. *History of Alternative Medicine in Hungary in 19th and Early 20th Century*. *Orvostörténeti Közlemények (Communicationes de historia artis medicinae)* 2004;(188-189):57-68.
4. Çubukçu, OC. [Water Cure]. İstanbul:1934.
5. Sarı, N. *Minyatür ve Bezeme Sanatıyla Türk Hamamı*. Elginkan Vakfı. İstanbul: 2014:s.77-84.
6. Behneman, H.M.F. *Physical Medicine-Some Historical Facts and Figures*. *California and Western Medicine* 1934; (41):35-39.
7. Floyer, J. *An Enquiry Into The Right Use And Abuses Of The Hot, Cold And Temperate Baths In England*. London: 1697.
8. Hahn, J.S. *Unterricht von Kraft und Würdung des Frischen Wassers in die Leiber der MEnschen Besonders der Kranken und dessen Innerlichen und aeußerlichen Gebrauch*. Daniel Dietch Buchhaendler. Leipzig: 1738.
9. Currie, J. *Medical Reports On The Effect Of Water, Cold And Warm As A Remedy In Fevers And Other Disease*. Mr Creech. London: 1797.
10. Metcalfe, F. *Life Of Vincent Priessnitz: Founder Of Hydrotherapy*. Hardpress Publishing. London. 1898.
11. Moss, G.A. *Water And Health: A Forgotten Connection?. Perspectives In Public Health* 2010; 130(5):227-232.
12. Feldmann, Ch. *Sebastian Kneipp: Sein Leben, Seine Methoden, Seine Erfolge*. MZ Verlag. Regensburg: 1998.
13. Erdemir, A.D. [History of Medicine]. Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul: 2014.
14. Berker, N. Yalçın S. [The Life of Osman Cevdet Çubukçu]. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*. İstanbul: 2012.
15. Çark, Y.G. [Armanien In Ottoman Service]. *Yeni Matbaa Yayınları*. İstanbul: 1953
16. Hülalü, M. [Loyalty in Exile: Ottoman Dynasty and Armanien Mıgır Efendi]. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 3. Cilt. Erciyes Üniversitesi Yayınları. Kayseri: 2007; s.241-258
17. Yarman, A. [Armanians in Ottoman Health Services and The History of Surp Pırgıç Armanian Hospital]. *Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı Yayınları*. İstanbul: 2001.
18. İ.MVL 212/6968-2
19. İ.MVL 212/6968-3
20. İ.MVL 212/6968-4
21. İ.MVL 212/6968-5
22. İ.MVL 212/6968-1
23. A)MKT.NZD 38/8
24. A.)MKT.NZD 38/98
25. Altıntaş, A. Doğan, H. [One Cause Of The Corruption Of The Ottoman Health Services: Please, Gratitude, Favor]. *Tıp Etiği, Hukuku ve Tarihi Dergisi* 2004; 12(3): 164-170.